

Ψυχαναλυτικό σημείωμα γύρω από το μαζοχισμό

□

Γιώργος Δημητριάδης

Ο μαζοχισμός όπως και ο σαδισμός είναι οι δύο κλινικές καταστάσεις που πήραν το όνομά τους από λογοτέχνες, δηλαδή τον Μαζόχ και το Σάντ, οι οποίοι επίσης σκηνοθετούσαν τις πράξεις που ενέπνεαν και τα μυθιστορήματά τους. Ο μαζοχισμός δεν είναι το αντίθετο του σαδισμού, αλλά και οι δύο αυτές διαστροφές έχουν στενή σχέση με τη σκηνοθεσία της εκφοράς ενός νόμου, από τον άλλο (στην περίπτωση του μαζοχισμού) ή από τον ίδιο (στο σαδισμό). Ο μαζοχισμός δεν έχει να κάνει τόσο με τον πόνο, όπως υποδήλωνε η παλαιότερη ονομασία του (αλγολαγνεία), αλλά με την υποδούλωση.

Ο μαζοχισμός μπορεί να είναι σεξουαλικός αλλά επίσης ηθικός (moral), σε άτομα που αναζητούν την τιμωρία, χωρίς βέβαια να παραλείψουμε τον - κακώς ίσως - λεγόμενο «γυναικείο μαζοχισμό», δηλαδή την τάση κακοποιημένων, κατά την παιδική τους ηλικία ατόμων, ως επί το πλείστον γυναικών, να αναζητούν στην ενήλικη ζωή επώδυνες εμπειρίες. Πέραν όμως των αναρίθμητων υποχωρήσεων που μία γυναίκα μπορεί να κάνει για έναν άντρα, οι οποίες προσομοιάζουν ή υποδύονται την υποδούλωση, ας μη λησμονούμε ότι, σύμφωνα με το Σίγκμουντ Φρόιντ, μία μαζοχιστικά παθητική στάση μπορεί να κρύβει μία επιθετική-σαδιστική φαντασίωση, και ότι επίσης, όπως έλεγε ο Ζακ Λακάν, το απόγειο του γυναικείου ερωτισμού στην ταινία 'Αυτοκρατορία των αισθήσεων' είναι η δολοφονία και ο ευνουχισμός του άντρα.

Στην περίπτωση του μαζοχισμού, το υποκείμενο επιδιώκει να φέρει τον Άλλο στο σημείο - να τον αγχώσει δηλαδή αρκετά - ώστε να εκφέρει το νόμο υπό τη μορφή μίας προσταγής του τύπου «σταμάτα», ή «κάνε αυτό» ή να επιβάλει μία ποινή, βάζοντας ένα όριο στην απόλαυσή του. Επιδιώκει δηλαδή το άγχος του άλλου και την, ως εκ τούτου, αποφυγή του ίδιου άγχους που του προκαλεί η απουσία κάποιας εξωτερικής επιβολής όσον αφορά σ' αυτό που θέλει, ανάγοντάς το σ' αυτό που πρέπει να κάνει. Η απαγόρευση παύει έτσι να είναι ενδόμυχη και συμβολική και εμφανίζεται ως προστακτική φωνή του Άλλου, φτάνει βέβαια αυτός ο Άλλος να προσφέρεται -συνενοχικά - σ' αυτήν τη σκηνοθεσία.

Αυτά γίνονται ενώ το ίδιο το υποκείμενο θέλει να πιστέψει, και ζητά και από τους άλλους να πιστεύουν, ότι θυσιάζεται για τους άλλους, ότι οι άλλοι τον χρησιμοποιούν για τη δική τους απόλαυση, αλλά αυτό είναι ένα προπέτασμα στο γεγονός του ότι είναι ο ίδιος που χειραγωγεί τους άλλους – διαμέσου πάντα του άγχους – στο να του ζητήσουν επιτακτικά κάτι. Ο διαστροφικός έχει δύσκολη πρόσβαση στην επιθυμία των άλλων, αλλά υπεραναπληρώνει αυτή τη δυσκολία του ικανοποιώντας την προσταγή τους. Η επιθυμία των άλλων είναι κάτι που παραπέμπει πάντα σε κάτι άγνωστο, ένα κενό, αλλά ο διαστροφικός δεν μπορεί να αντέξει την ύπαρξη αυτού του κενού, το οποίο τον αγχώνει εξαιρετικά, οπότε καταφεύγει στην παραπάνω στρατηγική προκειμένου να το καλύψει.

Το κενό παραπέμπει στον ευνουχισμό και κυρίως αυτόν της μητέρας, σ' αυτό δηλαδή που της λείπει και το οποίο ο διαστροφικός προσπαθεί να καλύψει, κυριολεκτικά πάση θυσία, εργαλειοποιώντας τον Άλλο ή τον εαυτό του. Ο διαστροφικός αρνείται τον ευνουχισμό, καταρχάς αυτόν της μητέρας, αλλά τα υποκατάστατα που βρίσκει για τον ελλείποντα φαλλό δηλώνουν ότι, παραδόξως πώς, ταυτόχρονα τον αναγνωρίζει, είναι δηλαδή διχασμένος όσον αφορά στην αναγνώριση του ευνουχισμού. Ο φετιχιστής φερειπείν βρίσκει υποκατάστατο του μητρικού φαλλού στο φετίχ, ο σαδιστής στο μαστίγιο, ο μαζοχιστής εργαλειοποιεί τον ίδιο του τον εαυτό κ.ο.κ. Ο νόμος είναι αυτό που βάζει όριο στην απόλαυση. Για το παιδί μπαίνει ένα όριο όσον αφορά στο πόσο απολαμβάνει τη μητέρα του, από το γεγονός του ότι ο πατέρας μπαίνει σε θέση αναφοράς για την επιθυμία της μητέρας. Δηλαδή, όταν η μητέρα καθιστά σαφές στο παιδί ότι η επιθυμία της δεν εξαντλείται σ' αυτό, αλλά τόσο τα θέλω της όσο και η απόλαυσή της εξαρτώνται από κάποιο τρίτο «φορέα», κατά κύριο λόγο τον πατέρα, ο οποίος γίνεται «φορέας» του νόμου

της επιθυμίας της.

Ενώ ο νευρωτικός έχει πρόσβαση στο ότι επηρεάστηκε η επιθυμία της μητέρας του από αυτήν του πατέρα του (έστω και αν αμφισβητεί τον τρόπο με τα συμπτώματά του), ο διαστροφικός (μαζοχιστής, σαδιστής, φετιχιστής, κάποιιοι ομοφυλόφιλοι, ο επιδειξίας, ο παιδεραστής, ο νεκρόφιλος κ.α.) αισθάνθηκε μία συνενοχή από την πλευρά της μητέρας ή κάποιου υποκατάστατού της όσον αφορά στον αποκλεισμό του πατέρα από τη θέση νομοθέτη της επιθυμίας της. Η μητέρα πολύ λίγο μίλησε γι'αυτά που καθορίζουν την επιθυμία της, αφήνοντας ταυτόχρονα να εννοηθεί ότι καλύπτεται από το παιδί. Παρά ταύτα ο διαστροφικός, ιδιαίτερα στην περίπτωση του μαζοχισμού, τον οποίον ο Λακάν ανάγει σε πρότυπο της διαστροφής, δε θα πάψει να ψάχνει κάποιον που να βάλει λεκτικά ένα όριο στην απόλαυσή του, κάποιον δηλαδή που θα τον χωρίσει από τη μητέρα και την απόλαυσή της, εκφέροντας μία απαγόρευση ή προσταγή.

Τη συνενοχή αυτή που αισθάνθηκε από την πλευρά της μητέρας του θα αναζητά και στα «συμβόλαια» που θα συνάπτει με τους διάφορους συντρόφους, τα οποία θα έχουν ως χαρακτηριστικό ότι ο νόμος που τα διέπει είναι αποτέλεσμα συμφωνίας (περίπτωση μαζοχιστή) ή αυθαιρεσίας (περίπτωση σαδιστή) και όχι αποτέλεσμα συμμετοχής σε κάποιο κοινωνικό πλαίσιο, όπως αυτό που επιβάλλει ο θεσμός της πατρικής λειτουργίας. Η ρήξη μεταξύ των συντρόφων επέρχεται, όταν αποκαλύψει κάποιος από τους δύο το «μυστικό σύμφωνο», εξ ου και η ευκαιριακότητα αυτών των καταστάσεων.

Αλλά οι φαντασιώσεις του καθένα μας είναι διαστροφικές και διαστροφικά συμπτώματα απαντώνται ευρύτατα και σε μη διαστροφικούς. Η διαστροφή εκφράζει έτσι μία καθολικότητα, η οποία σχετίζεται με την ίδια τη δομή της φαντασίωσης η οποία είναι διαστροφική. Αλλά αντίθετα με ό,τι ισχύει για τις υπόλοιπες ψυχικές δομές - τη νεύρωση και την ψύχωση δηλαδή - το διαστροφικό υποκείμενο επιμένει να προάγει την προσωπική του φαντασίωση ως μοναδικό τρόπο απόλαυσης και αναζητά συνενόχους στο εγχείρημά του

αυτό. Στις μέρες μας, όπως λέει ο Jean-Pierre Lebrun, είναι ο ίδιος ο κοινωνικός δεσμός, με την κρίση που περνά η πατρική λειτουργία, που τείνει να γίνεται διαστροφικός. Η ευκαιριακότητα των συνευρέσεων με γνώμονα τη συμμετοχή σε μία κοινή απόλαυση και η εργαλειοποίηση του άλλου με οδηγό την παραγωγικότητα είναι πλευρές αυτής της διαστροφικότητας της νεοφιλελεύθερης καπιταλιστικής μας κοινωνίας.